

Adomas Mickevičius

Gražina

Gražina
LIETUVIŲ SAKMĖ

Naktis artėja, pučia šaltas vėjas,
Laukus užklojo ūkana vėsi.
Pro tirštą miglą žemėn pažiūrėjęs,
Mėnulis vėl paskendo debesų.
Pasaulis buvo tartumei koks rūmas:
Ir kas dangaus – jo skliautų – per aukštumas!
Lyg langas rodės pilnatis šviesi.

Ant Naugarduko kalno seną pilį*
Mėnulis maudo aukso spindulų.
Velėnų pylimu aukštyn pakilę,
Smėliu šešėliai šliaužia dideli.

Pavargę jie į griovį krinta seną¹,
Kur tarp žolių, girdėt, vanduo čiurlena.

Užgeso žiburiai, pily tamsu,
Tiktai ant kuorų, kol dar neprašvito,
Sargai balsu šaukia vis vienas kitą.

¹ Autoriaus paaiškinimus (pažymėtus*) ir redakcijos paaiškinimus (pažymėtus skaičiais) žr. knygos gale.

Bet kas gi ten boluoja iš tiesų,
Kokie ten žmonės skuba pavėlavę?
Šešėliai bėga paskui juos keisti,
Ir bėga greitai, turi būt raiti.
Antai šarvai, turbūt apsiginklavę.

Žirgai sužvengia, skamba pasaga,
Trys riteriai prie pylimo sustoja,
Trimitą vienas papučia staiga
Ir tris kartus tą garsą pakartoja.
Nuo kuorų atsiliepia jiems sargai,
Nakties tyloj užgroja jų ragai.
Deglai prie vartų blankią šviesą skleidžia,
Grandinės žvanga, tiltas nusileidžia².

Sargai žingeidūs skubinas bėgte,
Apžiūrinėja raitelius sustoję.
Pirmasis buvo pilna ginkluote –
Kryžiuotis taip tikrai į mūšį joja:
Juodavo kryžius³ drobėj baltoje,
Spindėjo aukso kryžius ant krūtinės,
Trimitas, ietis, kardas makštyje,
Rožančių prie juosmens pasikabinęs.

Pažinę jį iš aprangos naujos,
Lietuviai šnibždasi: „Žiūrėk, koks snukis!
Tai vienas iš kryžiuočių šunaujos*,
Nuo prūsų kraujo⁴, ašarų nutukęs.
O, jeigu mes čia būtumėm vieni,
Išmaudyčiau tą niekšą vandeny*,
Pakiščiau aš po tiltu jį, beširdį.“
Taip šnibždas jie, o riteris juos girdi;
Nors kvailas buvo vokietis visai,
Bet kalbą tą suprato ir jisai.*

„Pily valdovas?“ – „Taip, bet naktį vėlią
Pasiuntinių iš svetimios šalies
Priimt valdovas jau nebegalės.
Galbūt rytoj.“ – „Rytoj? Šią valandėlę
Praneškite Liutaurui apie mus,
Tegu greičiau įleidžia į namus.
Paimk šį žiedą, jis pažins iš sykio
Iš herbo ir pagal kitas žymes,
Iš kur ir kas per žmonės esam mes
Ir ko viešnagėn esame atvykę.“

Aplink tylu, užmigo jau pilis.
Rudens naktis apglėbus visą žemę.
Tačiau kodėl lig šiol Liutauro menėj

Maža lempelė mirkčioja dar vis?
Jis šiandien grįžo iš toli. Tai argi
Nenori miego akys jo pavargę?

Nemiega kunigaikštis dar. Tačiau
Nei iš tarnų, nei iš tarybos ponų⁵
Nedrišta nieks prieit prie jo arčiau,
Sudrumst valdovui poilsį malonų.
Nei grasymais, nei prašymais švelniais
Pasiuntiniai į pilį neįeis.

Ir liepta Rimvydą prikelt galiausiai⁶.
Taryboje jisai galva vyriausia,
Draugu vadina kunigaikštis jį,
Ir senis Rimvydas šio vardo vertas.
Ar kelyje, ar žygy, ar pily –
Liutauro durys jam visur atvertos.

Tamsu valdovo menėje. Tiktai
Maža lempelė rūksta ant jo stalo.
Liutauras vaikšto rūškanas be galo
Ir mintyse paskęsta nelauktai.
Atvykę vokiečiai į Naugarduko pilį, –
Jis klauso Rimvydo ir susimąstęs tyli.
Tai atsidūsta, tai išbąla jis,
Veide matyt didžiulis liūdesys.

Lempelė blankiai apšvietė seklyčią,
Jos dangtį jis įstūmė dar giliau
Ir užgesino lempą pagaliau,
Nesužinosi, tyčia ar netyčia.

Valdovui liūdna ir graudu sykiu,
Matyt, negali jis nusiraminti.
Tačiau nenori, kad iš jo akių
Atspėtų tarnas slaptą pono mintį.
Ir vėl jis tyliai vaikšto tamsoje,
Bet kai prie lango apšviesto priėjo,
Kai į jo veidą mėnuo pažiūrėjo,
Tada raukšles valdovo kaktoje
Ir baisų pyktį tarnas pastebėjo.
Ir buvo rūstūs viešpaties veidai,
Sukąstos lūpos, akyse žaibai.

Paskui, nutraukęs sunkią, slogią tylą,
Jisai paliepia užrakint vartus
Ir su vylingu ramumu prabyla,
O kalbą lydi jo šypsnyš kartus:

„Juk pats iš Vilniaus, Rimvydai, sugrižęs,
Nudžiuginai mus Vytauto žinia*,
Kad jis mane paaukštint pasiryžęs,

Kad jis į Lydą perkelia mane⁷,
Kuri kaip kraitis žmonai atitekus.
Ar tai teisybė, Rimvydai, ar šnekos?“ –
„Teisybė, kunigaikšti.“ – „Tai išėik –
Mes dovaną priimsime kaip reik:
Išneškit vėliavas – teplevėsuoja,
Ir žygio ugnį kurkit pilyje.
O kur šaukliai? Tegu užtrimituoja
Vidurnaktį miestelio aikštėje.
Ir tenedrįsta niekas pavėluoti!
Tegu jie pučia iš visų jėgų,
Pakol karius prikels man iš miegų.
Tegu visi susirenka ginkluoti,
Aštrių strėlių paėmę kiek gana,
Nušveitę aštrų kalavijų plieną.
Tegu suruoš kiekvieną jo žmona,
Įdėjus maisto vienai žygio dienai.
Kieno arklys ganykloje – pargint,
Su savimi abrako pasiimt⁸.
Kai saulė, Ščorsų žemėje pakilus,
Į kapą Mindaugo pažvelgs šviesi*,
Lydos kely jūs laukit budrūs, tylūs,
Manęs atvykstant laukite visi.“

Ir kunigaikštis savo kalbą baigė.
Atrodė ji, kaip visad, paprasta.
Į žygį ruoštis? Kur? Kodėl taip staigiai?
Kodėl taip rūsčiai suraukta kakta?
O kai kalbėjo, rodėsi, kad žodžiai
Per vienas kitą veržėsi pikti,
Vieni iš jų pro lūpas liejos godžiai,
Kiti širdy paliko netarti.
Kažką baisaus tie žodžiai pranašavo,
Mintims jo balsas jau nebetarnavo.

Liutauras baigė. Jis, atrodo, laukia,
Kada visiems jo valią pakartos,
Bet Rimvydas vis tyli, nesitraukia,
Atspėti stengias iš naujienos tos,
Ar tik netyko bėdos ir pavojai.
Ir susimąstęs jis ilgai galvoja.

Bet ką daryt? Gerai pažįsta jis
Valdovą savo drąsų, kaip ir jauną,
Ne visuomet kitus jis išklausys,
Į jo mintis retai kas įsibrauna.
O jei ką nors sumano jis slaptai,
Sulaikomas užsidega piktai.
Bet Rimvydas – valdovo patarėjas,

Kaip didvyris jis liaudy pagarsėjęs,
Ant jo galvos didžiulė gėda kris,
Jei jis klusniai išeis pro šias duris.
Patart ar ne? O gal tylėt iš viso?
Dvejojo senis, pagaliau išdrįso.

„O kunigaikšti, tik parodyk tu,
Į kokią pusę ar į kokią šalį,
Ir mums užteks pėsčiųjų ir raitų,
Atvyks visi, kas tik kariauti gali.
Ir Rimvydas žygiuos su jais greta.
Bet, kunigaikšti, reikia skirti žmones,
Kur tiki tau be jokios abejonės,
Nuo vyrų, kur išmano šį bei tą.
Ir tavo tėvas sprendavo pats vienas,
Bet visados, kol dar ne per vėlu,
Kol makštyse ilsėdavosi plienas,
Jis atsiklausdavo galvų žilų.
Ne kartą jo taryboje sėdėjau,
Kaip ką galvojau, taip tą ir kalbėjau,
Neteisk manęs, jei aš kalbu blogai.
Širdis taip liepia – taip ir kalba senis.
Aš gyvenau, kaip pats matai, ilgai,
Aš daug kartų, nelaimių pragyvenęs.
Todėl gerai regiu aš ir nūnai:

Keisti, nauji mums, seniems, šie planai.

Jei iš tikrųjų įsakai, valdove,
Prieš Lydą eiti mūs karių būriams,
Tai užpuolimas šis pavaldiniams
Atneš tik gėdą, o ne karo šlovę:
Kas grobio prisiplėš iš žemės šios,
O kas vergaus ir grandines nešios.

Gandų grūdai po kraštą sklinda baisiai,
Juos žmonės godžiai rankios ir sodins,
Iš tų grūdų išsaugs nuodingi vaisiai,
Kurie ramybę, šlovę sunaikins.
Pasklis gandai, kad, turto įsigėdęs,
Tu į kaimynų žemę plėšti leidies.

Ne taip valdovai elgėsi kadais,
Supylę savo rankom, ne kardais
Lietuvių sostinei didžiulę kalvą⁹.
Lenkiu prieš juos aš savo žilą galvą.
Ir jeigu tu nueisi jų keliu,
Tai visuomet padėti tau galiu.

Visiems kariams paskelbsiu šitą žinią,
Vieni iš jų miestely, netoli,
Kiti į kaimą grįžę, į gimtinę,

Žodžiu, visi netrukus bus pily.
O tavo giminės ir artimieji,
Kaip reikalauja papročiai senieji,
Su savo svitomis atvyks čia tuoj.
O aš galiu išjoti jau rytoj
Arba poryt, saulutei tik pakilus;
Paruošiu puotai visko, kiek reikės.
Su manimi tarnai eis ir vaidilos¹⁰,
Mėsos užteks, midus upe tekės*.

Ne tik kad liaudis, ir viršūnės pačios,
Kaip sako, kąsnio vaikosi skanaus.
Minia, valdovo dosnią ranką mačius,
Jam ateity ištikimai tarnaus.
Puotas lietuviai ir žemaičiai darę
Kiekvienąkart, prieš vykdami į karę.“

Pro langą žvelgia, priduria rimtai:
„Rytoj, matyt, pakils audra ir vėjas.
Prie vartų žirgas pririštas antai,
Ir riteris, į balną atsišliejęs,
O du prie sienos vaikštinėja sau.
Tai vokiečiai – iš visa ko matau.
Ar jiems sunkias pilies duris atversi,
Ar per tarnus jiems savo žodį tarsi?“

Uždaręs langą, klausos įdėmiai,
Valdovą tiria, žiūri apsiblausęs,
Lyg sužinot norėtų nė neklausęs:
Ką veikia čia keisti pasiuntiniai?

Supratęs jį, Liutauras aiškint ima:
„Jei, aplinkybių verčiamas svarbių,
Prašau kitų pagalbos, patarimo,
Tai už kitus labiau tave gerbiu,
Brangus man tavo patyrimo menas,
Tu mūšy jaunas, o taryboj senas.

Nemėgau aš, nemėgstu ir nūnai
Slaptų minčių, sumanymų atverti,
Nes visa tai, ką vienas sumanai,
Per daug anksti išpasakot neverta.
Tegu planai, kada jau juos baigi,
Bus kaip audra, galinga ir staigi.
Todėl trumpai nurodau žygio pusę:
Į Žemaičius keliausime, į Rusią¹¹.“ –
„Negali būt!“ – „Bet šitaip bus kaipsyk.
Tau šiandien širdį atveriu, klausyk.

Dėl to liepiau ir žirgus pabalnoti,
Dėl to į žygį vykstam nelauktai,

Kad aš jaučiu, jog Vytauto pulkai
Į Lydą kelią gali man pastoti.
O gal dėl to jis kviečiasi mane,
Kad man rankas apkaltų grandine.

Bet aš su Prūsų ordinu galingu
Sudaręs slaptą sąjungą esu,
Jis duos karių, kurių man šiandien stinga,
O jam – dalis laimėjimų visų.
Pasiuntiniai, sakau, jau pasirodė,
Magistras taigi tesi savo žodį*.

Kai tik pakryps Sietynas link rytų*,
Išvyksime. Kad laiko tik užtektų.
Atjos ir vokiečių trys tūkstančiai raitų,
Ir kita tiek atvyks pėsčiųjų knechtų.*
Kas per žirgai ir raiteliai kresni!
Magistras man net pasirinkti davė –
Už mūsų šiek tiek visi jie stipresni*,
Ligi dantų visi apsiginklavę.
Juk tu ir pats žinai smarkumą jų,
Kai grumias ietim ar kalaviju.

O knechtai turi geležies gyvatę,
Kurią švinu ir suodžiais jie prišers,

Paskui, į priešą ryklę jos atstatę,
Jai kibirkščių į uodegą pažers,
Įpykus spjaus ji dūmus, ugnį baisią,
Aplink švinu įkaitusiu lynos.
Ir Gediminą užmušė kadaise¹²
Gyvatė ši ant kalno Veliuonos.

Mes pasiruošę. Vytautą šį sykį
Užklupsime iš pasalų pirmi
Ir, netikėtai prie Lydos atvykę,
Paimsim kardu ją ir ugnimi.“

Nustebęs klauso Rimvydas kalbų šių,
Nelaimę jaučia jo žila galva:
Tikra audra išeis iš šito mūšio,
O ką daryt? Galvoj – vien painiava.
Bet reikia savo nuomonę pareikšti.
Ir jis supykęs šaukia: „Kunigaikšti!
Gal duos dievai, neteks man pamatyt,
Kaip brolis brolių rengiasi žudyt!
Kirviu daužiau aš vokiečius per sprandą*,
O šiandien pats aš jų kirvius galandu?
Bloga taika mus vienyti imi:
Nesusijungs vanduo su ugnimi!

Juk būna taip: kaimynai du įniršę,
Išgriovę vienas kito daug pilių,
Galop, piktybę širdyse pamiršę,
Vadina jie viens kitą bičiuliu.
Lietuviai juk su lenkais susipykę,
Tačiau tarp jų piktybė nebe ta:
Kartu prie skobnių sėdas jie ne syki,
Po vienu stogu ilsisi greta,
Drauge kardų aštriųjų eina kalti.
Nors jie ir priešais buvo dideliais,
Bet viens kitam visas skriaudas atleis.
O kaip pakęsti šliaužiojantį žaltį?
Vienok, jei slenkstį peržengia žaltys
Ir jei kaip svečią jį priims lietuvis*,
Ir, kaip dievai įsako, pastatys
Jam šilto pieno iš pilnos milžtuvės¹³,
Tai ir žaltys tuoj šliaužia į rankas,
Iš vieno kaušo geria jie kaip broliai.
Lopšin įšliaužęs, vaiko jis nekąs,
Apsivynios ant kaklo kaip karoliai,
Bet su kryžiuočių žalčiu tu nežaisk –
Jo nepaveiks nei dovanos, nei žodžiai.
Ar prūsai ir mozūrai per mažai
Žmonių ir aukso davė ryklei godžiai¹⁴?
O jis gi šliaužo perkaręs vis vien

Ir mūsų gerkles perkrims vienądien.

Tiktai vienybė mums padėti gali!
Kasmet prieš jį pasiunčiame pulkus,
Pilis sugriaunam, nuteriojam šalį.
Bet Ordinas kaip slibinas klaikus:
Kalaviju nukirsi galvą vieną,
Tai vietoj jos bus dešimt kitą dieną!
Visas nukirskim! Skaudžiai apsigaus,
Kas mus sutaikint pasišautų uoliai,
Nerasi tokio Lietuvoj žmogaus –
Ir kunigaikščiai mūsų, ir prastuoliai
Supras tuojau, kad čia klasta baisi,
Kaip Krymo maro¹⁵ vengia jų visi.
Tai kas, kad jie galingi, apsikaustę,
Geriau jau mirt, pagalbos neprašyt,
Geriau jau karštą geležį prispausti,
Negu kryžiuočio dešinę laikyt!

Mums graso Vytautas? – Bet juk lig šiolei
Iš vokiečių neskolinom kardų?
Nereikia, kunigaikšti, tų vaidų,
Verčiau paspauskim dešines kaip broliai.
Nepaskandinkime kardų kraujuos,
Teisingai bausmei saugokime juos!

Iš kur ėmei, valdove, tokią mintį,
Kad pinkles ruošia Vytautas šįkart?
Jam reikia mūsų sąjungą priminti,
Pasiųsk mane dar kartą susitart.“ –

„Verčiau nustotum, Rimvydai, kalbėjęs!
Gera pažįstu Vytautą patsai.*
Jo galvoje kasdien kitokis vėjas,
Žinau, kaip žodžio laikosi jisai.
Giliai paslėpęs kardą išgaląstą,
Tikėjau: Lydą man žmona atgaus,
O šiandien gi, sumanęs naują klastą,
Jisai telaukia laiko patogaus,
Nes mano vyrai į namus išvyko,
O jis prie Vilniaus su kareiviais tyko
Ir skelbia dar, būk Lydoje kai kas
Galybei mano niekas nepaklusią...
Užtat jis Lydą sau pasilaikąs,
O vietoj jos žadąs man pliką Rusią
Arba variagų pelkes* ir balas,
Nes ten, girdi, gimtoji mūsų žemė,
Į ten jis brolius, giminaičius tremia,
O Lietuvos jisai nesidaląs.
Žiūrėk, kaip tvarkos! Kelią sau pravalęs,
Visokiais būdais sieks tikslų savų,

Jis vienas nori būti visagalis,
Nevertina visai kitų galvų.

Gana jau to, kad Vytautas mus smaugia,
Neleisdamas nulipti nuo žirgų,
Prie mūs kaktų kieti šalmai priaugę,
O šarvus teatplėšiam su vargu.
Iš mūšio mūšin jojame kas dieną,
Pasaulį platų apkeliavom mes:
Tai prieš kryžiuotį bandom savo plieną,
Už Tatrų puolam Lenkijos žemes¹⁶,
Tai vėl po stepę mes su vėjais skraidom,
Mongolų ilgas vilkstines išsklaidom¹⁷!

Jei nuo kardų išlikęs gyvas kas
Vergų ir turto sau parsigabena, –
Nueina jie į Vytauto rankas,
Iš mūsų vargo jis gražiai gyvena.
Jam šiaurėj šniokščia Baltijos vilnis,
O pietuose – juoda Chazarų jūra*,
Į jos krantus putotos bangos gūra,
Kiek daug pilių ir miestų valdo jis!

Mačiau ne vieną Ordino tvirtovę.
Kiekvienas prūsas bijo, vengia jų,

Bet jom toli lig Vytauto pilių,
Kur Trakuose ir Vilniuj tebestovi!*
Yra slėnys prie Kauno netoli*, –
Undinės ten kas vasarą, kas šviesią,
Gėles ir veją žaliąją patiesia,
Atsigrožėt slėniu šiuo negali.

Ar tu tikėsi? Pas Kęstučio sūnų
Pily margesnės gėlės ir veja:
Ant jo grindų kilimai gražūs būna,
O sienas dengia aukso lapija.
Kur kas gražiau, nei laumės ar dievaitės,
Jam viską daro pagrobtos lenkaitės¹⁸.
Langų stiklai jo rūmų ir namų
Parsivežti iš žemių tolimų.
Prieš saulę jie visom spalvom nušvinta
Tarytum lenkų riterio šarvai.
Taip spindi senis Nemunas dažnai,
Kai spinduliai į nugarą jo krinta.

O ką gi aš gavau už visa tai?
Iš lopšio vos išlipęs, kaip matai,
Ant žirgo aš sėdėdavau per dieną,
Kumelių gėriau – kaip totorius – pieną¹⁹.
Pagalviu žirgo karčiai buvo man,

O prisiglaudus jie minkšti atrodė,
Kol vėl trimitas šaukdavo balnan.
Vienmečiai tąsyk dar lazdas tebjodė²⁰,
Sau kardus nusidrožę iš skalų,
Nerūpestingi gatvėje triukšmavo
Ir žaisdami tarpusavy kariavo
Didžiausiam džiaugsmui motinų žilų.

Tuo tarpu aš jau totorius vaikiausi,
Su lenkais kardu jau tikru kirtausi!
Seniai jau miręs Erdvilas²¹, tačiau
Mana valda nė sprindžiu nepraplito.
Iš ąžuolų šią pilį pastačiau,
O rūmus sau iš raudonųjų plytų,
Tu permesk juos bent kartą akimis:
Kur stiklo rykai? Kurgi karo grobis?
Nėra kilimų čia, kaišytos drobės,
Tik samana ir senas židinyš.
Tai kas gi man iš mūšių tu žiaurių?
Juk, be šlovės, aš nieko neturiu!

Bet Vytautas ir šlove mus pranoko:
Jam vaidila dainuoja žilasai,
Prie skobnių jį išliaupsina, kaip moka,
Lyg būtų antras Mindaugas jisai.*

Skambi styga ir rimas visagalis! –
Jam paklusni rūsčioji ateitis.
O kas gi, dulkes užmaršties nuvalęs,
Ateityje mūs vardą įskaitys?

Tegu kovoj jis šlovę sau atranda.
Jam karo grobio nepavydim mes.
Tiktai tegu dantų jis negalanda
Prieš mus ir mums priklausančias žemes.
Ką reiškė jam į sostinę įeiti,
Karais ramybę, taiką suardyt?
Ar tai seniai, nuvertęs Algirdaitį,
Jis pats į sostą sėdosi valdyt?*

Valdyt jis mėgsta! Trokšta, kad aplinkui,
Lyg kad vaidilos, jo pasiuntiniai
Valdytų mus, tvarkydami kaip tinka.*

Gana! Jau laikas, laikas baigt seniai!
Neleisim jam sėdėt ant mūsų sprando!
Pakol krūtinėj plaks jauna širdis,
Pakol ranka dar kardą išgalanda,
Kol mano žirgas sakalu skraidys,
Kaip grobis man iš Krymo parvartytas,
Ir tau toks pat padovanotas kitas,
O dešimt dar aš pievose ganau,

Jais paklusnius tarnus apdalinau, –
Pakol šis žirgas!.. Kol šis kalavijas!..“

Su žodžiais pyktį baisųjį nurijęs,
Nutilo jis, pašoko nelauktai,
Sužvanginęs kalaviju piktai.
Kas per žaibai virš jo galvos sušvito?
Kada žvaigždė nutrūksta danguje,
Tai lieka ilgas takas paskui ją,
Taip į grindis Liutauro kardas krito,
Ir pasipylė kibirkštys. Sykiu
Pikti žaibai sutvisko iš akių.

Ir vėl tyla, kurti tyla aplinkui.
Pridūrė jis: „Gana tuščios kalbos,
O tai, žiūrėk, pusiaunaktis atslinko,
Antri gaidžiai jau greitai užgiedos.
Atrodo, viską tau esu pasakęs.
O aš gulu, tegu pailsi akys,
Gal atsigaus ir kūnas, ir širdis,
Be miego aš, turbūt jau naktys trys.
Jau debesų sunki skara praskydo,
Graži diena prasideda nūnai,
Kęstučio sūnui atiduosim Lydą,
Kai liks iš jos tik dūmai, pelenai!“

Pasakęs tai, jis rankomis suplojo,
Tarnai pašokę guolį jam paklojo,
Liutauras ir atsigulė anksčiau,
Kad tik išeitų Rimvydas greičiau.

Tuščia kalba kam pykinti valdovą?
Tegu geriau jis valandą nusnūs,
Ir Rimvydas, kaip tarnas paklusnus,
Šaukliams įsako trimituoti kovai,
Paskui į rūmus grįžta kažkodėl,
Galbūt su valdovu jis tarsis vėl?
Bet ne, dabar nukreipia savo žingsnį
Jisai į kairį rūmų sparną. Čia
Po kojom tiltas kabantysis linksi,
Ir štai kunigaikštienės seklyčia.

Už kunigaikščio buvo ištekėjus
Lydos kunigaikštytė Gražina²²,
Tarp Lietuvos gražuolių pagarsėjus
Kaip už visas gražiausia mergina.
Nors buvo ji nebe pirmos jaunystės,
Gyveno jau vidurdienį jinai,
Bet bruožai išminties ir moterystės
Jaunam jos veidui tiko dyvinai.

Ji rimtumu ir gaivumu patraukia,
Taryt jauti, kad vasara greit bus,
Taryt gėlė, sukrovus žiedą, laukia,
Ar vaisius greit jos iščiose prabus.
Ir kas pralenks šį grožį stebuklingą?

Didžiavos ji viena visoj pily,
Kad nuo Liutauro – milžino galingo –
Ūgiu nė kiek neatsiliko ji.
Jei tarp tarnų, dvariškių juodu dviese
Po savo pilį vaikščiojo šalia,
Atrodė tartum topoliai šile,
Viršum visų plačius pečius ištiesę.

Ne tik kad kūnas, veidas jos dailus,
Bet ir širdis į vyro panėšėjo.
Į verpstę ir mergautinius žaislus
Iš tolo ji su panieka veizėjo.
Ir kas tiktai nematė jos raitos –
Į šiurkštų lokio kailį įsimovus,
Su lūšena ant marmuro kaktos?
Patiko jai medžioklių triukšmas, kovos.
Ant žemaituko susitikę ją*,
Kaimiečiai manė vyrą susitikę,
Jai ir tarnai ne kartą pilyje

Kaip kunigaikščiui lenkės apsirikę.

Su vyru ji dalijosi mielai

Džiaugsmiais, širdim, ne vien tik savo lova,

Ji liūdesy paguosdavo valdovą,

Jai brangūs buvo vyro reikalai.

Su Gražina protingai pasitarus,

Aiškėjo bylos, sąjungos ir karas.

Liutauras paprastai tą visą slepia,

Bet ji gi skyrės nuo kitų žmonių,

Kurios tik džiaugias židiniu namų,

Tuščia galia didžiuojasi išlepę.

O ji rimtai sau tvarkėsi pily,

Nuo svetimų mintis paslėpti mėgo,

Nieks nežinojo, kokią turi ji

Prie kunigaikščio įtaką ir jėgą.

Suprato senis Rimvydas gerai,

Iš kur galėtų gauti sau pagalbą,

Kunigaikščienei taigi atvirai

Išdėstė visą kunigaikščio kalbą,

Kad karas šis negarbę jam teduos,

O liaudis gi pražūsianti vaiduos.

Stipriai žinia ši pritrenkė Gražina,
Bet nepalūžta vyriška dvasia,
Minčių valdovės tarnas tenezino,
Ramybė skamba jos tvirtam balse:
„Žmona tikrai blogesnis patarėjas
Nei kovose užgrūdintas karys,
Liutauras pats nutars, o panorėjęs,
Ką tik nutars – tai tą ir padarys.
Jei pagaliau širdis jo subangavo,
Pakilo pykčio viesulas ūmus,
Ir jei žmogus pačioj jaunystėje savo
Labiau už protą garbina jausmus, –
Palikim jį, ir išaiškės jo klaidos,
Širdy blogi sumanymai užges,
Piktus žodžius užumarštis palaidos.
Nelieskim jo, nevalginkim savęs.“ –

„Atleisk, valdove! Pasakyti reikia,
Jog buvo mūsų pokalbis nūnai
Ne toks, kurį gali užmiršti veikiai.
O šiandieniniai viešpaties planai²³ –
Ne dūmai vien, užgulę mūsų žemę,
Kuriuos rytoj vėjelis išsklaidys:
Ši kibirkštis ir gaisrą pagimdys,
O dūmai tie didžiulį karą lemia!

Pažįstu aš valdovą gan gerai,
Su juo kartu praleidau ir vaikystę,
Bet su manim kalbėt taip atvirai
Jis negalėtų niekados išdrįsti.
Atidėliot negalima ilgai,
Nes jis įsakė, vos pradėjus švisti,
Prie Pereseko kapo²⁴ rinkt pulkus.
Naktis šviesi, o kelias nesunkus.“ –

„Ak, vargas man! Nejaugi ryt iš ryto?
Nejau gandai pasklis Lietuvoje,
Jog vienas brolis puolęs brolių kitą,
Jog kraitį aš atgavus kovoje²⁵!
Einu pas jį, bus viskas pasakyta...
Einu dabar, nakties šios tamsoje,
Pakol rasas surinks šviesi aušrinė,
Tikiuos parnešianti tau gerą žinią.“

Jie atsisveikina, kalbų gana,
Vienodą tikslą jie abu turėjo.
Kunigaikštienė tuoj nedelsdama
Į vyro menę slapčiomis nuėjo,
O Rimvydas, iš tolo bežiūrįs,
Žvilgsniu viltingu ją tepalydėjo,
Ir pas Liutauro kambario duris

Pro mažą plyšį žiūri, klauso jis.

Bet neilgai prie durų senis laukė,

Išgirsta jis, kaip girgžtelia spyna.

„Kas ten?“ – pašokęs kunigaikštis šaukia.

„Tai aš!“ – tamsoj atsako Gražina.

Paskui abu jie pradeda kalbėti,

Nors Rimvydas numano, kaip ir ką,

Tačiau sunku suprasti ir girdėti

Tarp mūro sienų su ausim menka.

Ir ėmė gyvas pokalbis liepsnotis

Kaskart smarkiau, kas kartą vis karščiau:

Kalbėjo ji, Liutauras gi rečiau,

Tylėjo jis, bandydamas šypsotis.

Kunigaikštienė klaupias pagaliau,

O kunigaikštis rūškanas pakilo,

Tik nežinia, kokiais tikslais, kodėl –

Priglaust, atstumt? Trumpai kažką prabilo,

Paskui tyla, ilga tyla. Ir vėl

Sunki spyna kabarkštelia iš tyko,

Ir nežinia – pavyko, nepavyko,

Į savo menę grįžta ji lėtai,

Palikusi supykintą valdovą.

O šis ir vėl atsigulė į lovą,

Giliu miegu užmigo jis kietai.

Palaukė senis valandėlę mažą,
Paskui toliau nuėjo. Bet staiga
Pamatė jis kunigaikštienės pažą,
Kuris kalbėjo vokiečiams kažką.
Ir gaudė Rimvydas kiekvieną žodį.
Kryžiuočiams pažas į vartus parodė.
Kryžiuotis baisiai perpyko, žinia,
Sušuko jis, sėdėdamas balne:
„Jei leistų mano, pasiuntinio, vardas,
Prisiekiu kryžium, komtūro galia²⁶
Už gėdą šią pakiltų keršto kardas,
Deja, man ginklo griebtis nevalia.
Aš tarp monarchų pasiuntiniu augau,
Karaliai, popiežiai mane kaip draugą
Sutikdavo prie vartų, na, o čia:
Po atviru dangum stypsok nakčia
Ir eik šalin, nes pažas lauk išvaro!
Aš perspėju, kad mūsų neapgaus,
Už melą šį kunigaikštėlis gaus!
Pašaukti mus prieš Vytautą į karą,
Paskui prieš mus atsukt kalavijus!
Žiūrėsime, kaip Vytautas gins jus!

Tu pasakyk kunigaikšteliui jūsu,
Galiu ir aš tą patį jam išstart
Ir, jei reikės, kartoti dešimtkart,
Nes žodis riterio kaip „Tėve mūsų“,
Gali kartot kaip maldą ištisai.
Žodžius darbais patvirtina jisai.
Jūs gilią duobę kasėt mums ant tako,
Tegu jinai praryja jus, tegu.
Taip jums, pagonys, fon Kniprode sako,
Kryžiuočių komtūras! – Ei, ant žirgų!“

Prie vartų jis sulaiko savo žirgą,
Paskui laukais nudunda jie staiga,
Tik kai kada tamsoj šarvai sužvinga,
Tik kai kada sužvanga pasaga,
Tik kai kada, girdėt, žirgai sužvengia
Kaskart toliau, kelionė jų ilga,
Juos pagaliau tamsi naktis uždengia.

Kalbėjo Rimvydas jiems iš paskos:
„Laimingai! Ir tegu kryžiuotis žino,
Kad jis netryps žemelės mus pilkos.
Kaip viskas keičias! Ačiū tau, Gražina!
Ir kaip dabar sakyti, kad, girdi,
Tau viskas aišku artimo širdy?

Ar tai seniai neleido man prabilti
Ir savo pyktį valdė vos ne vos?
Atrodė, jis lyg aras ruošės kilti
Ir pult greičiau ant Vytauto galvos.
Tuo tarpu čia saldus žodelis vienas,
Viena meili merginos šypsena –
Ir krinta jam iš rankų kietas plienas.“
Turbūt užmiršo senis, ir gana,
Kad Gražina – gražuolė, kokių reta,
O ir Liutauras buvo vyro metų.

Kalbėdamas jis pakelia akis,
Galbūt lange švieselę pamatys,
Tačiau languos tamsa dar viešpatauja,
Geriau jisai čia priebuty palauks,
Pakol jį kunigaikštis pasišauks.
Palaukęs kiek, sargų pasiteirauja.
Ir kas čia bus? Parauda jau rytai,
O kunigaikštis miega dar kietai.

„Ir kas gi čia galėjo atsitikti?
Suprasti jį nebeturiu jėgų:
Dar neseniai jis rodė savo pyktį,
Visus karius prikėlė iš miegų
Ir miega pats? Rytai raudonai dažos,

Už miško laukia vokiečiai seniai,
Bet išvaryti jų pasiuntiniai?
Išvarė juos kunigaikštienės pažas!..

Nejau praleidęs būčiau pro ausis
Iš vakarykščio pokalbio bent žodį?
Kiek aš menu, piktai kalbėjo jis,
O Gražina maldavo jo, atrodė?
Nejaugi ji pati sava valia
Tuos kryžiuočius išvyti sugebėjo?..
Ar ne per daug jinai pasitikėjo
Moters kerais, glamonėm, jų galia?
Tiesa, žinau, kad jai drąsos nestinga,
Bet ar nūnai ji ne per daug ryžtinga?“

Ir čia atėjo galas jo kalbom,
Pamatė jis kunigaikštienės tarną.
Šis merkia jam, jie bėga paskubom
Į Naugarduko rūmų kairį sparną.
Čia Rimvydą sutiko Gražina,
Įleido ir užsisklendė stūma.

„Mūs reikalai, žilgalvi, sušlubavo,
Tačiau kol kas turėkime vilties:
Jei ši diena apvylė mus, apgavo,

Gal rytdiena dosnias rankas išties.
Tiktai kitiems neskelbkim šio dalyko,
Tebus pily, kaip visuomet, ramu.
Pasiuntiniai kol kas atgal išvyko,
Kad kunigaikštis savo sprendimu
Kryžiuočiams tiems kažko nepažadėtų,
Dėl ko vėliau gailėtis pats galėtų.

Tu nebijok Liutauro. Pagaliau
Juk jo planų čia niekas ir negriauna:
Galėsime greit sušaukti jam kariauną,
Jei pyktis tas jį degins ir toliau.
Jau šiandien jis išsirengė į karą,
Nesuprantu, kodėl taip nelauktai.
Juk neseniai sugrįžo jis į dvarą,
Į kampą šarvus numetė tiktai,
Pavargusiam iš tolimos kelionės
Ir pailsėti reik, be abejonės!“ –

„Tu poilsį, valdove, jam perši?
Kareiviui juk jėgų ilgam užtenka!
Jau per vėlu: jei žengė žingsnį šį,
Tai nebelauks nė pusvalandžio menko.
Papasakok, kaip tu pas jįėjai,
Kaip priėmė jis tavo patarimą?“

Kunigaikštienė pasakoti ima,
Tačiau kažkas ir vėl sutrukdo jai²⁷.
Girdėt, atjojo raitelis į kiemą,
Atbėgęs pažas kalba apie tai,
Kad kelyje į Lydą mūs žvalgai
Sučiupę vokiečių liežuvį vieną²⁸.
Pasakęs šis, kad raitelių būriai
Patraukę jau į vieškelį iš girios,
Kad paskui juos ir knechtai, ir kariai,
Ir kad gale vežimai sunkūs irias.
Kai tik rytuos prašvisianti diena,
Jie Naugarduko pilį pult maną.

Te Rimvydas nubėga pas valdovą
Ir teišklauso, ką šis pasakys:
Ar mums pily, ant sienų, ruoštis kovai,
Ar gal lauke pažvelgt jiems į akis.
Kol su pabūklais knechtai čia pribūsią²⁹,
Patylomis užpult raitų gretas
Žvalgai mums siūlo ir, į pelkių pusę
Nugrūdus juos³⁰, apskaldyti kaktas.
Žygiuojančią pėsčiųjų knechtų vorą
Užklupt galės mūs raiteliai vėliau,
Pakol sutryps su žemėm pagaliau

Piktų driežų šią padermę nedorą.
Jau Rimvydas nustebęs kiek gana,
O dar labiau nustebus Gražina.

„O kur pasiuntiniai?“ – ji pažą klausia.
Sumišęs jis nutyla, kol galiausiai
Pažiūri tiesiai poniai į akis.

„Ką aš girdžiu? – nustebęs klausia jis. –
Antriems gaidžiams šią naktį nugiedojus,
Liutauro valią perdavei pati,
Kad vokiečiams čia vartai užverti,
Kad jie daugiau nekeltų čia nė kojos!“

„Taip“, – taria ji, išbalusi visa.
Kol sudėlioja sakinį nesklandų,
Ji nuo kitų paslėpti veidą bando.
„Gerai sakai, prisimenu, tiesa...
Ir kaip man buvo iš galvos iškritę!
Skubu – bet ne, žinau jau, kas daryti...“

Kunigaikštienė mąsto tyloje,
Jos galvoje mintis kaip grūdas bręsta,
Kol kas jinai nežinoma, nauja,
Kol kas jinai, tik blykstelėjus, gęsta,
Liepsnoja vėl, užvaldo visą ją –
Ir štai užgimsta naujas planas veikiai,

Dabar jau jį tik įgyvendint reikia.

„Einu, prikelsiu vyrą iš miegų,
O kariauna tegu už vartų suka.
Tu įsakyk balnoti žemaituką,
Išneški dalį viešpaties šarvų.
Ir nevalia uždelst, atidėlioti!
Kas neklausys – prieš vyrą atsakys.
O Rimvydas te viską sutvarkys.
Neklausinėt iš anksto, nespėlioti,
Į kur, kodėl, kariausime ar ne,
O savo pono laukite kieme.“

Pasakius tai, ji durų linkui žengia.
Ir Rimvydas išbėga paskui ją:
„Kur aš skubu? Kariai jau pasirengę
Ir surikiuoti, viskas tvarkoje.“
Jis atsidūsta, neskuba, sustoja,
Į žemę žiūri, mąsto, o sykiu
Galvodamas jis nieko negalvoja,
Nes tarp daugybės įvykių tokių
Jo netvarkingos mintys išsidraiko,
Ir protas jų daugiau nebesuvaiko.

„Bereik čia laukiu. Greitai jau prašvis,
Mįslė pati turės man paaiškėti.
Bet su Liutauru reikia pakalbėti.“
Ir Rimvydas jau žengia pas duris.
Tuo tarpu durys tyliai suvaitoja.
Liutauras vienas eina. Ant pečių
Liepsnoja skraistė purpuru skaisčiu.
Jis visuomet su ja į karą joja,
Nuleistas buvo antveidis, beje,
Lengvi šarvai dabino kunigaikštį,
Mažesnę skydą laikė kairėje,
Dešinėje jis nešė kardo raištį.

Bet eisena valdovo netvirta,
Jis piktas liūdi, kremtasi, atrodo.
Kada kariai praėjo ar svita,
Pasveikint jų žvilgsniu nesusigodo.
Iš pažo ima lanką ir strėles,
O kardą gi prie dešinio sega šono,
Visi šią klaidą regi iš šalies,
Tačiau nedrįsta perspėt savo pono.

Išsiūtų auksu vėliavų šilkai
Jau išskleisti prie vartų suplazdėjo.
Ant žirgo sėdo, jau karių pulkai

Šauksmais, trimitais sveikint jį turėjo,
Tačiau, ranka pamojęs tris sykius,
Jisai tylėt, neklausinėt įsako,
Tuo pat už tilto svitą, dvariškius
Pats išveda visai į kitą taką.

O ir jis pats ne vieškeliu plačiu,
Bet dešinèn pavarè žemaituką.
Tarp krūmų ir milžinkapių stačių
Prapuolę, jie į vieškelį vėl suka.
Gilia dauba nujoja jų būrys,
Kaskart labiau platėja dauburys.

Per tankią girią raitèsi upelè.
O buvo ji nuo rūmų tiek toli,
Kad vokiečių patrankas vos gali
Girdèt pily. Artèdama prie kelio,
Platèjo ji ir veržèsi skubi,
Pakol didžiulio ežero glèby
Pati išnyko, o toliau prie šilo
Prieš jojančių akis kalva iškilo.

Išskleidę ten kariauninkus savus,
Greit kryžiuočius lietuviai pastebėjo,
Jų vèliavas, jų ietis ir skydus.

Paskui staiga du priešai sujudėjo,
Ir spaudžia jie krūtinę krūtine,
Tvirtai kryžiuotis laikosi balne.

Taip Paneriuos galingi medžiai linksta,
Kai rudeniop nugelsta lapija,
Kada rasa mėnulio šviesoje
Į perlinius karoliukus sustingsta.
Pakeleivingam ryto tyloje
Vaidenasi, kad miškas tas iš tolo –
Tai sidabrinis, lapai iš krištolo.

Iškėlęs kardą virš galvos piktai,
Valdovas puolė kryžiuočius įniršęs.
Pamatę tai, stebėjosi vadai –
Kodėl staiga jis komanduot užmiršęs,
Kariai kaip medžiai virsta paskui jį.
Liutauras nenurodė, kaip kariauti:
Jei pats manęs užpulti vidury,
Tai kas sparnams turėtų vadovauti?

Bet Rimvydas – antra visų galva,
Valdovo valią jis iš anksto mato,
Šarvuotus jis rikiuoja ties kalva,
O lankininkus iš kraštų pastato –

Nuo seno taip kariavo Lietuva.
Užverda vėl sunki, nuožmi kova,
Nakties tyloj paklaikę priešai rėkė:
„Jėzus Marija!³¹ – Hop, valio, į priekį!*“
Kaskart karščiau, kas kartą vis arčiau.
Nejau naktis ši amžių bėgy dingo,
Kodėl, naktie, tavęs aš nemačiau,
Naktie šauksmų ir pergalių didingų?
Atskirt sunku, kur priešai, kur draugai,
Šalmai ir galvos nuo pečių riedėjo.
Jei kurio nors kardai pasigailėjo,
Tą sutrypė pasagomis žirgai.

O kunigaikštis mūšio ugnyje
Tarp vanagų tarytum aras nardo;
Jį iš šarvų pažino šunauja,
Iš skraistės ir aukštai iškelto kardo.
Gal jie būru įveikti jį valios?
Bet sumušti pasprunka atgalios.

Nejau jėga apleidusi valdovą?
Gal tai valia aukščiausiųjų dievų?
Juk kas iš to, kad veržiasi į kovą,
Bet kardu net neprakerta šarvų?
Gal kardo jis valdyti nebemoka,

Kad šis dažnai nuslysta ir atšoka?

Pajuto tai kryžiuočiai kaip matai,
Sugrižo vėl, atgavę drąsą, ūpą,
Ir, ietimis grasindami piktai,
Taryt mišku valdovą jie apsupo.
O jis nemoka pasitikti jų
Nei savo ietim, nei kalaviju.

Ir būtų jį kryžiuočiai nugalėję, –
Aplink jų pilna buvo kaip uodų, –
Jei ne savi pagalbon atskubėję,
Pridengę jį ir kardų, ir skydų.
Vieni už jį kapojasi įnirtę,
Kiti nuo jo nukreipia priešo kirtį.

Baisi naktis praėjo. Greitai švis,
Rytuos dangus lyg purpuru nulietas.
Nuožmi kova liepsnoja, verda vis,
O priešai vis nepajuda iš vietos.
Ir pergalės dievaičiui iš tiesų
Pasvert sunku svarstyklėmis jų būtų:
Vienodai kraujo ima iš visų,
Ir nė viena lėkštelė nepakyla.

Taip lygiai senis Nemunas kely,
Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą*³²,
Užgriūva ją, atbėgęs iš toli,
Šlapiais pečiais tą milžiną užpuola
Ir be jokios jį daužo atvangos.
Tačiau akmuo, matyti, irgi kietas, –
Jis Nemunui vis neužleidžia vietos,
O šis taip pat nepasuka vagos.

Kryžiuočių jėgos baigėsi taipogi,
Teliko pulkas paslėptas toli,
Iš paskutinių jis lietuviams smogė,
Pats komtūras į mūšį vedė jį.
Mūsiškiai po ilgų grumtynių also,
O čia nauja užgriuvo dar jėga, –
Ir neišlaikę traukėsi. Staiga
Nuo kalno jie išgirdo vyro balsą.

Į jį nustebę pažvelgė visi:
Taryt priaugęs buvo jis prie balno,
Tarytum eglė didelė, tamsi
Šešėlį juodą metė jis nuo kalno,
Nes juodas šalmas buvo ant galvos,
Juoda skraiste pridengęs buvo veidą.
Sušukęs jis į mūšį pasileido,

Tačiau su kuo, prieš ką jisai kovos?

Užpuolė jis kryžiuočių gausų būrį,
Girdėt šauksmai, nuožmios kovos garsai.

Matyt, karys galingą ranką turi,
Nes lyg perkūnas grumiasi jisai,
Ir vėliavos nukrinta prieš tą vyrą,
Sumišę gretos riterių payra.

Taryt miške, kai traką sau valai,
O medžiai gi tau priešinas sustoję,
Tai po kirviu parkrinta ąžuolai,
Po pjūklų lieknos pušys suvaitoja,
Ir tu kerti, kol pro šakas retas
Sušvinta tau vaiski dangaus mėlynė, –
Taip kelią sau pro riterių gretas
Pas lietuvius nežinomasis skynė.

Skubėk, kary, kol laiko dar yra,
Nes mūšis jau į pabaigą artėja,
Lietuvių gretos yra, ir retėja
Aštrių kardų, ragotinių tvora!
Pats komtūras po mūšio lauką platų
Pikta akim Liutauro ieško jau,
Ir pagaliau jie vienas kitą mato,

Bus žūtbūtinė dvikova tuojau.

Kalaviju Liutauras priešą smogia,
Baisia ugnim kryžiuotis trenkia jį³³.
Nejau, valdove, sužeistas tu, jogei
Vėl užsimoti jau nebegali?
Jau vadeles iš rankų jis paleido,
Mirties šešėlis palietė jo veidą,
Pagalbon skuba jam savų būrys,
Bet sužeistas iš balno virsta jis.

Juodasis vyras skaudžiai suvaitojo
Ir priešus jis iššvaistė į šalis,
Vos kardu tik jis smogti užsimojo,
O komtūras jau žemėj begulįs.
Ir juodas žirgas jį kanopom mina,
Karys toliau sau platų kelią skina.

Apspito kunigaikštį karvedžiai,
Juodasis riteris tuoj atskubėjo,
Atsagstė šarvus jo ir atidžiai
Krūtinėj gilią žaizdą apžiūrėjo.
Kraujais paplūdo vėl sunki žaizda,
Skausmai valdovui sąmonę gražino,
Akis pravėręs, dvariškius pažino.

Jis užsitraukė antveidį tada,
Šalin tarnus ir kareivius nuvarė,
Suspaudė ranką Rimvydo tvirtai.
„Dabar jau galas, seni, – tyliai tarė, –
Tu paslapyt laikyki visa tai:
Jau per vėlu man priekaištaut ar pykti.
Norėčiau aš pily ramiai užmigti.“

Nustebęs klausė Rimvydas. Net jis
Savom akim tikėti negalėjo,
Jo visą kūną purtė drebulys,
O kaktą šaltas prakaitas užliejo:
Pažino vado balsą iš tiesų,
Bet ne Liutauro kalba jis balsu!

Paliepęs Rimvydui vest žirgą už vadelių,
Juodasis riteris ant savo kelių
Valdovą ima, glaudžia jį tvirtai,
Ranka mėgina sutūrėti kraują
Ir duoda ženklą jot greičiau; antai
Iš mūšio jie trise namo keliauja.

O smalsūs miestelėnai pakely
Sutinka juos ir žiūri nusiminę.
Pavaro žirgus jie tiesiog per minią,

Jau ir pilis aukštoji netoli.
Ir štai, vartus sunkiuosius užrakinę,
Įsako jie sargams stovėt šalia,
Atkelti vartų niekam nevalia.

Pulkai garbingai vėliavas jau nešė,
Apvainikuotas pergale nauja,
Tačiau mažai ką džiugino žinia ši,
Kiekvienas skausmą jautė širdyje
Ir su viltim apie valdovą klausė:
O galgi jo žaizda ne per giliausia?

Bet nevalia įeiti jiems pilin,
Nes užrakinti vartai jos tvirtieji.
Antai jie atsivėrė – ir tolyn
Su kirviais, pjūklais skubinas kirtėjai
Ir kerta krūmus, maumedžius, pušis,
Senas egles aštriaisiais pjūklais skina
Ir veža jas į miestą. Vaizdas šis
Pakelyje ne vieną sugraudina.

Pamiškėje, kampely nuošaliam,
Ten, kur Perkūną garbino vaidilos,
Kur vėtrų dievui lenkės galvos žilos*,
Tenai, kur arklius, jaučius skerdė jam,

Kur avinus kiekvieną dieną pjovė, –
Dabar ten laužą didelį sukrovė.

Ant laužo to, pritvirtintas balne,
Tarytum stabas vokietis sėdėjo*;
Šarvai ir ginklai saulėje spindėjo,
Prie medžio jį pririšo grandine.
Tai jis saviems į pilį kelią rodė,
Tai užmušėjas, Ditrichas Kniprode.

Subėgę jau miestiečiai, kunigai³⁴
Ir laukia galo su viltim ir baime:
O galgi dar aplenks sunki nelaimė,
Tačiau viltis rusena neilgai.
Liūdnom akim sužiuro jie į pilį,
Naujienu laukia, klausosi ir tyli.

Trinitas pasigirdo iš pilies,
Ir tiltas nusileido. Štai ant skydų
Velionį išnešė. O netolies
Iš lėto traukė pulkas jo palydų.
Prie jo štai kardas, strėlės su lanku,
Lyg purpuras, raudonas rūbas sklaistos.
Valdovo ūgis, bet žmonėms sunku
Pažinti jį, nes antveidis nuleistas.

Tai jis, tai jis, stiprias rankas turįs
Didžios šalies valdovas ir teisėjas!
Ar atsirastų kitas toks, kuris
Tiek daug karų, tiek mūšių būt laimėjęs?
Kodėl, valdove, laidojant tave,
Nieks papročių senųjų nebepaisė?
Ne su tokiom juk apeigom, garbe
Senolį tavo laidojo kadaise.

Kodėl nėra su tavimi kartu
Nė vieno tavo palydovo, pažo?
Kodėl nėra bėrųjų ir sartų,
Ar stainiose jų buvo tau per maža?
Gal sakalų raibųjų pristigai,
Kam skalikus greituosius palikai?

Ant laužo kūną deda ir nutyla,
Kariai tuo tarpu pieną, midų pila.*
Ragams vaitojant liūdesiu tyliu,
Jau giesmes štai vaidilos užgiedojo.
Jau užsimojo kunigas peiliu.
„Sustokite!“ – juodasis vyras joja.

„Kas jis? – teiraujas žmonės. – Kas gi jis?“

Visi dar mena vakarykštę kovą,
Kai mūs pulkams padėjo šis karys,
Kada kryžiuočių apsuptą valdovą
Apgint skubėjo, grūmės už abu
Ir komtūrą nukirto kaip žaibu.

Tai tiek žinių apie šį vyrą liko.
Tie patys rūbai, žirgas ir šarvai.
Iš kur ir ko jisai pas mus atvyko?
Štai šalmą jis nusiima. Dievai!
Tai jis! Liutauras! Gyvas! Atsirado!
Staigi žinia visiems užkando žadą,
Linksmi šauksmai pakyla pagaliau
Ir sveikina jį, apraudotą jau,
Danguj net žvaigždės krūpčiojo ankstyvos.
„Liutauras gyvas! Kunigaikštis gyvas!“

Stovėjo jis išbalęs ir rūstus,
O aidas dar linksmus šauksmus kartojo,
Akim lėtai jis permetė visus,
Nusišypsodamas atsidėjo.
Bet tai nebuvo toks šypsnyš, kuris,
Širdy užgimęs, reikštų tikrą jausmą,
Tai šypsena pro ašaras ir skausmą,

Nuo lūpų ji kaipmat kažkur nuskris, –
Ji kaip gėlė baltoj velionio saujoj,
Nešildo ji sušalusio jo kraujo.

„Uždekit laužą!“ – Dūmų sūkurys
Aukštai aukštai pakyla į padangę.
„Ar žinot jūs, kad dega moteris,
Nors ją ir sunkūs kario rūbai dengia?
Nors moteris, bet karžygio dvasia*.
Atkeršijau, bet ji jau amžiams miega!“
Pasakęs tai, ant laužo jis užbėga
Ir draug su ja pradingsta liepsnose*.

Autoriaus paaiškinimai

GRAŽINA

1. Ant Naugarduko kalno seną pilį.

Naugardukas, senovinis Lietuvos miestas, kadaise buvęs jotvingių, paskui rusinų, Batijaus žygio metu buvo totorių sugriautas ir, jiems pasitraukus, vėl tekęs Erdvilui Montvilaičiui, Lietuvos kunigaikščiui. Strijkovskis apie tai rašo: „O kaip persikėlė (lietuviai) per Nemuną, keturių mylių nuotoly rado kalną, dailų ir iškilų, ant kurio anksčiau buvo rusų kunigaikščio pilis Naugardukas, caro Batijaus sugriautas; ten Erdvilas tuojau įkūrė sostinę ir pilį vėl atstatė, o įsitvirtinęs ir nugalėjęs be kraujo praliejimo (nes nebuvo kam ginti) didelę rusų žemės dalį, ėmė vadintis didžiuoju Naugarduko kunigaikščiu.“ (Strijkovskio „Kronika“, p. 265, Karaliaučiaus leid.) – Pilies griuvėsiai iki šiol išlikę.

2. Tai vienas iš kryžiuočių šunaujos.

Kryžiuočių ordinas, vadinamas Slaugytojų, Marijos Mergelės, arba Teutonų ordinu, įkurtas Palestinoje 1190 m.; paskui apie 1230 m. Mozūrų kunigaikščio Konrado pakviestas ginti Mozūrų nuo Prūsų ir Lietuvos, vėliau tapo baisiausiu priešu ne tik stabmeldžiams, bet ir kaimynams krikščionims.

Ano meto istorikų bendra nuomonė teigia, kad Ordinas buvęs gobšus, žiaurus, išpuikęs ir mažai tepaisęs krikščionių tikėjimo reikalų. Vyskupai skųsdavosi popiežiui, kad kryžiuočiai trukdą jiems versti stabmeldžius į krikščionybę, grobią iš jų bažnyčios turtą, engią dvasininkus.

Čia galėtume pateikti daug jų elgesio įrodymų iš bylų, dėl kurių ne kartą buvo kreiptasi į popiežių ir imperatorių, bet jeigu kas nors nepatikėtų nuskriaustosios pusės skundais, mes talpiname žodžius nešališko kronikininko, Jono iš Vinterturo (Johannes Witoduranus). Šis kronikininkas, garsus savo dorumu, nepatyręs iš kryžiuočių jokių nuoskaudų, o kaip vokiečių ir dvasininkas anaipol nelinkęs į stabmeldžių pusę, labai prasta lotynų kalba geraširdiškai rašo apie kryžiuočius:

His temporibus (a. 1343) Crucigeri dominantes longe lateque in provincia prussena, regni regis Litaoniae magnam partem per bellum quod sibi (regi) intulerunt, auferentes in provinciam redegerunt; quam ut rehaberet (rex), ipsis fidem catholicam recipere firmiter pollicebat (sic); quod cum facere recusarent, rex litaonice aiebat: „In hoc luculenter comprehendo, quod non meam fidem, sed pecuniam appetunt, et ideo in paganismo perseverabo.“ De his Crucigeris verbum lamentabile et fidei orthodoxae penitus inimicum, quod absit, enarratur, quod omnes paganos, quos per bella sibi tributarios efficiunt, malunt in suo paganismo remanere, sub eorum tributo quam a tributo exemptos, ut devote flagitabant vel adhuc hodierna die flagitant, fieri fidei catholicae professores. Famatur etiam ipsos (Crucigeros) non solum terras principum infidelium, sed etiam fidelium invadere. (Corpus Historicorum medii aevi, editio Jo. Georg. Eccard, Lipsiae, 1723, v. I, p. 1874).

Vertimas: „Maždaug tuo metu, kaip esu girdėjęs iš patikimų lūpų, kryžiuočiai, plačiai įsiviešpatavę Prūsiose, paskelbė karą Lietuvos karaliui, jėga išplėšė iš jo dalį žemių. Norėdamas atsiimti, kas jam priklauso, karalius pažadėjo priimti katalikų tikyba; kai kryžiuočiai nenorėjo pažadų klausyti, karalius pasakė lietuviškai: „Matau, kad jums rūpi ne tikyba, o pinigai, todėl pasiliksiu stabmeldžiu.“ Apie tuos kryžiuočius tvirtinama (dalykas skaudus ir katalikų tikybai – o, kad tas neįvyktų! – didžiai kenksmingas), jog jie bemeilija, kad stabmeldžiai sumušti geriau liktų stabmeldžiais ir mokėtų duoklę, negu, atleisti nuo duoklės,

krikštytūsi, ko jie nuoširdžiai troško ir tebetrokšta. Yra žinių, kad jie (kryžiuočiai) užpuldinėja ne tik stabmeldžių kunigaikščių, bet ir katalikų žemes.“

Tą patį tvirtina apie kryžiuočius ir smulkiai aprašinėja jų žiaurų ir neteisingą elgesį su Prūsais ir Lietuva, kad ir būdamas nepalankus lietuviams ir lenkams, vokiečių rašytojas Augustas Kocebiu labai svarbiame Lietuvos istorijai veikale „Preussens aeltere Geschichte vn August v. Kotzebue, 1808. Riga, 4 Bde. Žr. antrą tomą, p. 115, „Schilderung der Ordensbrüder in diesem Zeitraum“ (1312 m.) ir p. 108. Antras tomas, p. 60, „Schilderung von Preussen nach geendigtem Kriege“ (1240 m.). Trečias tomas, p. 275, „Schilderung der Gräuel im Orden während dieses letzten Zeitraums“ (1436 m.).

Negalima skaityti be susijaudinimo apie žiaurumus, kuriuos kryžiuočiai naudojo prieš nelaimingą tautą; paminėsime tik vieną pavyzdį. Dar keturioliktojo amžiaus pabaigoje, kai prūsai jau buvo galutinai sumušti ir apraminti, kryžiuočių magistras Konradas fon Valenrodas, supykęs ant Kulmo vyskupo, liepė visiems jo diecezijos valstiečiams nukapoti dešiniąsias rankas. Šį faktą liudija Leo, Treteris ir Lukas Davidas¹.

Tokie tai buvo kryžiuočiai, ordinas, sudarytas vien iš vokiečių, kas davė progos slavams ir Lietuvai su panieka į juos žiūrėti. Iš seno vokiečiai buvo šunimis pravardžiuojami. Ir Bantkė² galvojo, kad „Šuns laukas“, atmintinas Boleslovo III pergale, vien dėl to taip vadinamas, kad ten daug vokiečių (šunų) išmirė.

¹ XV ir XVII a. istorikai: Jonas Leo, „Historia Prussiae“ autorius; Tomas Treteris, Varmės vyskupijos istorikas; Lukas Davidas, „Preussische Chronik“ autorius.

² Jurgis Samuelis Bantkė (Jerzy Samuel Bandtkie, 1768–1835) – lenkų teisininkas ir istorikas, veikalo „Lenkų Karalystės istorija“ autorius.

3. Išmaudyčiau tą niekšą vandeny.

Nenuostabu tad, kad prūsai ir jų giminaičiai lietuviai jautė vokiečiams amžiną neapykantą, kuri tapo beveik jų charakteriui įgimta. Stabmeldystės laikais ir net priėmus krikščionybę, laidojant lietuvį arba prūsą, raudotojai jį apraudojo: „Eik, vargdieni, iš šio skurdaus pasaulio į geresnį, kur ne žiaurūs vokiečiai tave valdys, o tu juos valdysi.“ Tai liudija Belskis³ ir Strijkovskis. Iki šiol gilioje Lietuvoje, Prūsijos valdomoje, jei pavadinsim kaimietį vokiečiu, atseit baisiausiai jį išplūsim.

4. Nors kvailas buvo vokietis visai, Bet kalbą tą suprato ir jisai.

Prūsai ir lietuviai turi susidarę blogą nuomonę ne tik apie vokiečių būdą, bet ir apie jų protą; jų patarlė sako: „Kvailas kaip vokietis“, Žr. Kocebiu, t. I, p. 72; *Und weil die Deutschen selten der fremden Sprachen Feinheiten mächtig wurden, so sagten die Preussen auch wohl von einem einfältigen Menschen: er ist so dumm wie ein Deutscher* [„Ir kadangi vokiečiai retai įsisavindavo svetimų kalbų subtilybes, tai prūsai apie kokį neišmanėlį žmogų sakydavo: jis yra kvailas kaip vokietis“]. Žr. taip pat pas Linde⁴ žodį „vokietis“ ir Rėza⁵: *Das Jahr in vier Gesängen, aus dem Lithauischen des Christian Donaleitis ins Deutsche übertragen.*

³ Martynas Belskis (Marcin Bielski, apie 1495–1575) – XVI a. lenkų poetas ir kronikininkas, „Viso pasaulio kronikos“ (1551) autorius.

⁴ „Słownik języka polskiego, opracowany przez Samuela Bogumiła Lindego“ (išleistas 1807–1814 m.).

⁵ Neseniai miręs Karaliaučiaus profesorius Rėza tarp kitų lietuvių literatūros paminklų paskelbė lietuvio Donelaičio hegzametu parašytą poemą apie keturis metų laikus, pridėdamas vokišką vertimą ir mokslinius paaiškinimus. Minėtoji poema dėl turinio ir gražios išraiškos verta pagyrimo ir tuo dar turi būti mums ypatingai svarbi, kad yra tikras lietuvių liaudies papročių paveikslas. Šlovė atminimui garbingojo vyro, kuris, nors svetimtautis, sugėdino tautiečius, mažą dėmesio tekreipiančius į savo tėvynės istoriją. (*A. M. išnaša.*)

5. *Nudžiuginai mus Vytauto žinia.*

Vytautas, Kęstučio sūnus, vienas iš didžiųjų vyrų, kuriuos Lietuva yra pagimdžiusi. Apie jo karo žygius ir politiką, be vietinių šaltinių, galima pasiskaityti jau minėtoje Kocebiu istorijoje, ypač III tome, p. 232, taip pat Švitrigailos gyvenimo aprašyme: „Switrigail, ein Beitrag zu den Geschichten von Lithauen, Russland, Polen und Preussen“, von August Kotzebue. Leipzig 1820.

6. *Kai saulė, Ščorsų žemėje pakilus, Į kapą Mindaugo pažvelgs šviesi.*

Ščorsai – Chreptavičių, senos lietuvių giminės, tėvonija, esanti į rytus nuo Naugarduko. Mindaugas, arba *Mindowe, Mindak, Mendulf Ryngoltowic*, – didysis Lietuvos kunigaikštis, pirmas, kuris sustiprino Lietuvos, išlaisvintos nuo svetimų įtakų, galybę ir tapo baisus kaimynams; buvo priėmęs krikščionių tikėjimą ir, popiežiui leidus, 1252 m. karūnavosi Naugarduke Lietuvos karaliumi. Prie Naugarduko yra kalnas, kuris lig šiol vadinamas Mindaugo kalnu; čia esąs šis didvyris palaidotas.

7. *Mėsos užteks, midus upe tekės.*

Du svarbiausieji senovės lietuvių puotų patiekalai.

8. *Magistras taigi tesi savo žodį.*

Vokiečių, arba Kryžiuočių, ordino priešakyje buvo kapitulos renkamas didysis magistras; po jo – didysis komtūras, treteleris, arba Ordino išdininkas, maršalka, arba hetmonas, ir paskirų konventų miestuose ir pilyse komtūrai arba komandorai.

9. *Kai tik pakryps Sietynas link rytų.*

Lietuviai saviškai žymėdavo metų laikus, mėnesius ir valandas. Žr. Kocebiu, I tomas, p. 52 iki 68: „Schilderung der alten Preussen“. Jų kalba čia minimas žvaigždynas vadinasi „Rėtis“.⁶

10. Atjos ir vokiečių trys tūkstančiai raitų, Ir kita tiek atvyks pėsčiųjų knechtų.

Kryžiuočių kariuomenė susidėjo visų pirma iš pačių brolių, arba Ordino brolių; iš tarnų ir pasauliečių, priklausančių Ordinui; reiterių, arba raitelių, savanorių arba pašauktųjų; taip pat iš Ordino samdomų pėstininkų, vadinamųjų landsknechtų, fusknechtų ir knechtų.

11. Už mūsiškius visi jie stipresni.

Aprašinėdami mūšius, kronikininkai beveik visada pastebi, kad vokiečiai viršydavo lietuvius augumu ir jėga, jų iečių smūgį sunku būdavo atlaikyti. Kęstutis, Narimantas⁷, kad ir šaunūs karžygiai, susidūrę su vokiečiais, būdavo išmetami iš balno.

12. Kirviu daužiau aš vokiečius per sprandą.

Kirviai ir kuokos – pavojingiausi lietuvių ginklai.

13. Vienok, jei slenkstį peržengia žaltys Ir jei kaip svečią jį priims lietuvis.

Lietuviai garbindavo žalčius, kuriuos namie prijaukindavo ir penėdavo. Išsamiausiai apie tai kalba Jonas Lasickis „De diis Samogitarum“: *Nutriunt etiam,*

⁶ Kai kuriose lietuvių tarmėse *sietynas* vadinamas *sietu*; šis žodis taip pat turi „rėčio“ prasmę (lenk. *sito*). Matyt, Mickevičius aiškindamas šias prasmes supainiojo.

⁷ Gedimino sūnus, Pinsko kunigaikštis.

quasi deos penates, nigri coloris, obesos et quadrupedes serpentes quosdam, givoitos vocatos [Maitina taip pat [lietuviai], tartum tai būtų namų dievybės, kažkokias riebias ir keturkojes angis juodos spalvos, vadinamas gyvatėmis] (Resp. Polon. et Lithu., ed. Elzeviriorum, p. 309)⁸. Strijkovskis savo akimis yra matęs to senovinio garbinimo liekanų pas latvius, o Gvaninis Lavoriškių kaime, esančiame per keturias mylias nuo Vilniaus.

14. Gerai pažįstu Vytautą patsai.

Visa Liutauro kalba rodo, kokios nuomonės buvo apie Vytautą daliniai ano meto Lietuvos kunigaikščiai.

15. Variagų pelkes.

Variagų, arba Normandijos, dabartinės Baltijos jūros pakrantės. Didieji Lietuvos kunigaikščiai iš seno skirdavo savo giminaičius vasalų teisėmis valdovais į užkariautas žemes. Montvilas, Mindaugas, Gediminas šitai įrodė.

16. O pietuose – juoda Chazarų jūra.

Chazarų jūra – Juodoji jūra.

17. Kur Trakuose ir Vilniuj tebestovi.

Trakai, kur stovėjo dvi pilys, kurių viena – ežero viduryje, saloje, buvo Kęstučio sostinė; Trakus paveldėjo Vytautas.

18. Yra slėnys prie Kauno netoli.

⁸ Cituojama ne iš Lasickio, o iš Gvaninio veikalo fragmento, išspausdinto įvairių autorių rinkinyje „Respublika sive Status Poloniae, Lithuaniae...“, Leyda, 1627.

Tarp kalnų, keli varstai už Kauno, yra gelėmis išmargintas slėnis, per kurį teka upeliukas. Tai viena iš gražiausių vietų Lietuvoje⁹.

19. Jam vaidila dainuoja žilasai...Lyg būtų antras Mindaugas jisai.

Apie Mindaugą žiūrėk 6 paaiškinimą. Vaidilomis, sigonotais, ligustoniais vadinosi dvasininkai, kurių pareiga buvo apdainuoti ar apsakoti žmonėms sentėvių praeitį įvairių apeigų metu, o ypač per rudeninę ožio šventę. Kad senovės lietuviai ir prūsai mėgo ir kūrė poeziją, įtikina mus begalė dainų, ligi šiol liaudyje išlikusių, ir kronikų duomenys. Pas Strijkovskį skaitome, kad, laidojant kunigaikščius, dvasininkas apdainuodavo jų žygius, kad Mechovitos¹⁰ laikais ėjo iš lūpų į lūpas dainelė apie kunigaikštį Žygimantą, kurį nužudė rusų kunigaikščiai.

Bet įdomiausias ir svarbiausias šiuo požiūriu dalykas yra vokiečių veikale „Versuch einer Geschichte der Hochmeister“, Berlin, 1798. Autorius šios pagarbos vertos knygos, Bekeris, cituoja senovinę kroniką, rašytą Vincento Moguncijos, kuris buvo didžiojo magistro Duzenerio fon Arfbergo kapelionas ir aprašinėjo savo meto įvykius (nuo 1346 m.).

Tarp kitko skaitome, kad per didžiulę puotą, išrinkus didžiuoju magistru Vinrichą fon Kniprode, vokiečių minezingeris už dainavimą buvo apdovanotas plojimais ir aukso taure. Toks palankus poeto sutikimas paskatino ir ten esantį prūsą Rikselį – jis paprašė leisti dainuot gimtąją lietuvių kalba ir ėmė šlovinti pirmojo lietuvių karaliaus Vaidevučio žygius. Didysis magistras ir kryžiuočiai, nesuprasdami ir nemėgdami lietuvių kalbos, išjuokė poetą ir padovanojo jam lėkštę riešutų kevalų¹¹.

⁹ Gyvendamas Kaune, Mickevičius mėgo ten vaikštinėti. Vėliau ši vieta buvo pavadinta Mickevičiaus slėniu (dar – Dainų slėnis).

¹⁰ Motiejus Mechovita (Mathias de Mechovia, 1457– 1523) – veikalo „Chronica Polonorum“ autorius.

¹¹ Kocebiu, nors ir cituoja tą pasakojimą, atrodo, abejoja Vincento kronikos rankraščio buvimu. Tačiau Ščorsų bibliotekoje, Gdansko studentų referatų rinkinyje, yra kažkokio Taškės apie 1735 m. rašytas laiškelis, kuriame autorius

Neturėtų tad kelti šypsenos Kocebiu ir Bogušo tvirtinimai, kad lietuvių poezijoje galėjo būti apstu herojinių ir istorinių dainų, nors iki mūsų laikų ir maža jų tėra išlikę. Prūsuose mat kryžiuočiai, grasindami mirties bausme, pareigūnams ir visiems, kurie turėjo ryšių su vyresnybe, draudė vartoti lietuvių kalbą; išnaikino mūsų krašte kartu su čigonais ir žydais vaidilas – lietuvių bardus, kurie patys žinojo savo tautos žygius ir sugebėjo apdainuoti.

O Lietuvoje, įvedus krikščionybę ir lenkų kalbą, senieji dvasininkai ir gimtoji kalba buvo paniekinta ir užmiršta. Nuo tol liaudis, pavergta ir pririšta prie žemės, nebevertodama ginklo, pamiršo ir karių dainas, išlaikė tik labiau tinkamas dabartinei savo padėčiai raudas ir lyrines dainas. Jei skamba dar kur istorinė ir herojinė poezija, tai tik visiškai slapta namuose arba per apeigas, susijusias iš seno su prietarais.

Simonas Grunau, XVI a. netyčia Prūsiose patekęs į ožio puotą, vos išsimaldavo gyvybę, prisiekęs valstiečiams, kad niekad niekam nesakys, ką čia pamatys ar išgirs. Tada, atlikęs auką, vaidila ėmė giedoti apie senųjų Lietuvos didvyrių žygius, supindamas pamokymus ir maldas. Grunau, kuris gerai suprato lietuvių kalbą, prisipažįsta, jog nieko panašaus nebuvo tikėjęsis iš lietuvio lūpų išgirsti, – toks buvo turinio ir išraiškos gražumas.

20. Ar tai seniai, nuvertęs Algirdaitį, Jis pats į sostą sėdosi valdyt?

cituoja Vincento kroniką, neva išspausdintą Frankfurte, ir teigia, kad minimas Vincentas buvęs ne iš Moguncijos, bet iš Gdansko.

(A. M. išnaša.)

Vytautas išvijo iš Vilniaus Skirgailą ir pats ėmė valdyti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

*21. ... Trokšta, kad aplinkui,
Lyg kad vaidilos, jo pasiuntiniai
Valdytų mus, tvarkydami kaip tinka.*

Senovės lietuviai buvo valdomi iš dalies teokratiškai. Dvasininkai turėjo didelės įtakos. Vyriausiasis dvasininkas vadinosi Krivių Krivaitis arba Kirvaitis. Kronikininkai, kildinę lietuvius iš romėnų ar graikų, įžiūrėdavo šiame varde graikų žodį Κῦριος Κυριότατος (Kyrios Kyriotatos).

Šis tikibinis viršininkas gyvenęs Prūsiose netoli Romuvos miesto, kur vėliau buvo *Heiligenbeil* kaimas. Ten, po šventuoju ažuolu, jis priimdavęs aukas ir iš ten skelbdavęs savo valią, siuntinėdamas po šalį vaidilas ir sigonotus su lazda, kaip vyriausiojo dvasininko ženklą. Žr. Guagnini Alexandri, „Rerum Polonicarum“, tomi III, Francofurti, 1584, t. II, p. 107, ir Elzevyrų rinkinyje¹², p. 321; Kotzebue, t. I, p. 815;

Cromeri Martini, „Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum“, libri XXX, Coloniae Agrippinae, a. MDLXXXIX¹³ (libro III, p. 42).

22. Ant žemaituko susitikę ją.

¹² Elzevyrai (Elzevier) – Nyderlandų spaustuvininkai ir knygų leidėjai XVI–XVII a. Jie išleido istorinių veikalų rinkinius apie įvairias Europos valstybes, tarp jų apie Lenkiją ir Lietuvą (žr. 13 paaiškinimą).

¹³ Martynas Kremeris – XVI a. lenkų istorikas.

Žemaičių žirgai, su kuriais lietuvių raiteliai tiek laimėdavo, nebuvo tokie menki kaip šiandien. Verta prisiminti ta proga senovinę lietuvių dainelę apie Kęstučio žirgą¹⁴:

*Wszak nad tatarskie nie ma w świecie koni,
Nad niemiecką nie ma broni; A z Litwy rodem jest konik Kiejstuta,
Szabla jego w Litwie kuta.
Konik cisawy, niewielkiego wrzostu, Szabla okuta po prostu.
Za cóż na widok Kiejstutowej burki Drżą Niemce i bledną Turki?
Niemiec z Kiejstutem gdy w szable zadzwoni,
Złamie bułat na żelazie;*

*Chan krymskim koniem od żmudzkiej pogoni Głowy w hordę nie uwiezie.
Bo gwałt co ramię na cięcie wyteża;
Przechodzi i do oręża;
Bo serce jeźdca, na wojennym błoniu, Po polowie bije w koniu.*

[Vertimas:

Nėra pasaulyje geresnių žirgų už totorių žirgus. Nėra geresnių ginklų už vokiškus;

Bet Kęstučio žirgelis iš Lietuvos kilęs, Jo kalavijas Lietuvoje kaltas.

Žirgelis bėras, nedidutis,

Kalavijas paprastai nukaltas.

Kodėl gi tat, pamatę Kęstučio apsiaustą, Dreba vokiečiai ir bėla turkai?

Vokietis, su Kęstučiu kardais susikirtęs, Sulaužo plieno kardą į jo geležį.

¹⁴ Tai tikriausiai paties Mickevičiaus kūrinys, nes panašių lietuvių liaudies dainų nerasta, be to, jos nepasižymi bent kiek didesniu istoriniu konkretumu.

Krymo chanas, žemaičiams besivejant, Neišneša gyvos galvos į Ordą.

Nes jėga, kuri priverčia ranką kirsti,

Paveikia ir ginklą;

Nes karo lauke raitelio širdis Plaka kartu su žirgo širdimi.]

23. Hop, valio, į priekį!

Hop, hop, da stich und poss! – šaukdavo vokiečiai, puldami priešą.

24. Taip lygiai senis Nemunas kely, Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą.

Netoli Rumšiškių miestelio yra didžiausia Nemuno povandeninė uola, pavojinga laivybai, vadinama Milžinu.

*25. Ten, kur Perkūną garbino vaidilos, Kur vėtrų dievui lenkės galvos
žilos.*

Perkūnas, griaustinio dievas, buvo garbinamas Lietuvoje, ir Pochvistas, vėtrų dievas, – Rusioje. Dar šiandien Naugarduke rodoma vieta, kur stovėjusios šių dienų šventyklos: dabar ten tėvų bazilijonų bažnyčia.

26. Ant laužo to, pritvirtintas balne, Tarytum stabas vokietis sėdėjo.

Karo belaisvius, ypač vokiečius, lietuviai degindavo, aukodami dievams. Šias apeigas atlikdavo vadas arba karys, pasižymėjęs kilme ir narsumu. Jeigu keletas priešų pakliūdavo į nelaisvę, tada burtų keliu būdavo nusprendžiama, kas bus nelaimingoji auka.

Apie lietuvius, 1315 m. laimėjusius mūšį su kryžiuočiais, Strijkovskis rašo: „O Lietuva ir Žemaitija už pergalę ir gausų grobį, iš nugalėtų ir sumuštų priešų atimtą,

aukodami dievams aukas ir meldamiesi, ant aukšto laužo sudegino dorą vokiėtį, vardu Gerardą Rudę, Sembos vaitą ar seniūną, vieną iš įžymiųjų belaisvių, kartu su arkliu, ant kurio kovojo, ir su šarvais, kuriuos nešiojo, ir su ginklais ir jo sielą su dūmais, o jo kūną su plėnimis vėjais paleido.“ (Strijk. „Kron.“, p. 391, Karaliaučiaus leidimas).

To paties amžiaus pabaigoje, jau apsikrikštiję, prūsai sukilo ir, sumušę 4000 vokiečių, pačiupo Klaipėdos komturą ir sudegino. Žr. Lukas Davidas, p. 2156.

27. Ant laužo kūną deda ir nutyla, Kariai tuo tarpu pieną, midų pila.

Kaip ir daugelis senovės tautų, lietuviai degindavo mirusiųjų kūnus iki pat krikščionybės priėmimo. Kronikininkai ir šį paprotį laikė įrodymu, kad lietuviai kilę iš graikų arba romėnų.

Laidojimo apeigas plačiai aprašo Strijkovskis, ypač mirus garsiajam Kęstučiui: „Jo kūną (Kęstučio) Skirgaila, Jogailos brolis, pagal kunigaikščių paprotį atgabeno į Vilnių ir čia, sukrovę didelį sausų medžių laužą Vilniaus aikštėje, pasiruošė deginti kūną, kaip liepia senoviniai stabmeldiški papročiai; apvilkę jį šarvais ir kunigaikščio apdarais, paguldė ant laužo su kalaviju, ietim ir saidoku, o greta jo – gyvą ištikimą tarną su visa apranga, geriausią žirgą papuoštą, du skalikus, sakalus ir vižlus, lūšio ir meškos nagus, medžioklinį ragą; paskui, pasimeldę dievams ir sudėję aukas, išdainavę visus jo gyvo nuveiktus žygius, uždegė smalingąjį laužą, ir taip visas kūnas sudegė; paskui, surinkę pelenus ir kaulus, grabe palaidojo. Tokia tai buvo mirtis ir laidotuvės garsiojo kunigaikščio Kęstučio“ (p. 467).

28. Nors moteris, bet karžygys dvasia.

Gražinos būdas ir veikla gali atrodyti pernelyg romantiški ir nesiderinti su ano meto papročiais. Kronikininkai nelabai teigiamomis spalvomis piešia moterų būklę senovės Lietuvoje. Tos nelaimingos prievartos ir priespaudos aukos gyveno paniekintos, pasmerktos vergių darbui. Antra vertus, tie patys kronikininkai pateikia ir visiškai priešingų duomenų.

Ant prūsų vėliavų ir senovinių pinigų buvę galima matyti moterį su karūna, kaip liudija Šiucas¹⁵ (Kotzebue „Belege und Erläuterungen“, t. I, p. 291), iš to galima spręsti, kad kitados moteris valdė šį kraštą.

Daug tikresnės, nes vėlyvesnius laikus pasiekusios, žinios apie garsias, žmonių garbinamas moteris dvasininkų pareigose – Gezaną ir Kadyną, kurių drabužiai ir relikvijos ilgai dar buvo laikomos katalikų bažnyčiose.

Esu girdėjęs iš p. Onacevičiaus, pažįstančio tautos istoriją, kad Voluinės kronikininko rankraštyje esąs paminėtas garsus kažin kokio lietuvių miesto moterų žygis, kurios, vyrams išėjus į karą, pačios gynė miestą, bet, negalėdamos priešams atsispirti, mieliau pasirinko savo noru mirtį negu nelaisvę.

Panašių dalykų mini Kromeris („Polonia sive etc.“, p. 206) apie Pilėnų pilį. Šiuos prieštaravimus lengva bus suderinti, jei atkreipsime dėmesį, kad lietuvių giminė susidėjo iš dviejų nuo seno kartu gyvenančių, bet visada kiek besiskiriančių sluoksnių, tai yra iš vietinių gyventojų (autochtonų) ir ateivių, rodos, normanų; pastarieji veikiausiai bus išlaikę įgimtus moterų pagarbos ir prieraišumo jausmus. Pagal senovės teises, arba lietuvių papročius, to svetimo sluoksnio žmonos buvo ypatingai gerbiamos.

Tarp kita ko, moterų niekinimas ir žeminimas, atrodo, tik seniausiais, barbariškais laikais bus turėjęs vietos. Vėliau, pavyzdžiui, tame amžiuje, į kurį nukeliamas šios saktės veiksmas, kaskart labiau įsigali riteriškoji ir romantinė dvasia. Yra žinoma, kaip jautriai narsus ir rūstus karys Kęstutis mylėjo savo Birutę,

¹⁵ Kasparas Šiucas (Schütz) – XVI a. Prūsijos istorikas, veikalo „Historia rerum prussicarum“ (1592) autorius.

kurią, dievams skirtą, pagrobė, nepaisydamas pavojų, ir iš paprastos mergaitės padarė kunigaikštie; kaip sumaniai ir drąsiai Vytauto žmona išgelbėjo vyrą iš kalėjimo ir nuo gresiančios mirties.

29. Ir draug su ja pradingsta liepsnose.

Lietuviai, sunkiai sirgdami ar didelės nelaimės ištikti, buvo įpratę susideginti namuose. Pirmasis jų karalius ir vyriausiasis kunigas Vaidevutis ir jo įpėdiniai apskritai baigė amžių, savo noru susidegindami ant laužų. Pasak jų, tokia savižudybė buvusi labai garbinga.¹⁶

¹⁶ Šias išvadas A. Mickevičius darė, matyt, remdamasis padavimais apie Pilėnus, Vaidevutį ir kt.